

LIETUVOS MAISTO IR GĖRIMŲ PRAMONĖS KONKURENCINGUMO GALIMYBĖS

Aldona STALGIENĖ

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
V. Kudirkos g. 18, Vilnius
El. paštas: aldona@iae.lt

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos maisto ir gėrimų pramonės konkurencingumo Europos Sąjungoje (ES) prielaidos ir pajėgumas įveikti ES rinkos jėgų konkurenciją, akcentuota valstybės vaidmens svarba plėtojant konkurencingą Lietuvos maisto ir gėrimų pramonę. Pagal pirminius ir antrinius duomenis atliktas Lietuvos maisto ir gėrimų pramonės įmonių konkurencingumo tyrimas, kuris atskleidė, kad išnaudojamos ne visos verslo aplinkos teikiamos galimybės.

Reikšmingi žodžiai: konkurencingumas, konkurencingumo veiksniai, konkurencinis pranašumas, maisto pramonė.

Įvadas

Lietuvos integracija į ES maisto pramonės įmonėms atvėrė kitų šalių rinkas, tačiau padidino konkurenciją ir vidaus, ir išorės rinkose. Norint jose būti konkurencingam, būtina gerai pažinti konkurentus bei vartotojus ir įgyti tam tikrą pranašumą, kurį gali pasiekti tik efektyviai dirbančios įmonės. Pastaruoju metu daug diskutuojama apie stiprėjančią konkurenciją, tačiau nesutariama, pagal kuriuos vertinimo kriterijus būtų galima nustatyti konkurenciją ar nekonkurencingą ūkio subjektą. Ūkio subjektų arba atskiro pramonės sektoriaus gaminamos produkcijos konkurencingumą rinkoje lemia ekonominių, technologinių, socialinių ir kitų veiksnių visuma. Kita vertus, tyrinėjant konkurencingumą svarbią vietą užima jo analizės metodų parinkimas ir pritaikymas, stiekiant nustatyti konkrečios ūkio šakos konkurencingumą (Tlopteb, 2000).

Lietuvos ūkio maisto ir gėrimų sektoriaus konkurencingumo prielaidų tyrimo tikslas – nustatyti šalies maisto ir gėrimų pramonės konkurencingumą bei tolesnes sektoriaus plėtros kryptis, atsižvelgiant į jo specifiką ir turimą informaciją.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros sisteminė, loginė ir lyginamoji analizė, statistinių duomenų sistemimasis maisto produktų bei gėrimų gamybos sektoriaus dinamikai įvertinti, įmonių atstovų apklausa.

Stiekiant nustatyti maisto produktų gamybos įmonių plėtros tendencijas lemiančius veiksnius, sektoriaus inovacijų plėtros kliūtis ir problemas, 2007 m. rudenį buvo atlikta įmonių apklausa – išsiųsta 380 anketų. Stiekiant gauti kuo daugiau informacijos, dalis anketų buvo pateikta vadovams tiesiogiai, lankantis įmonėse. Pagrindinę apklaustųjų įmonių dalį sudarė uždarosios akcinės bendrovės (61,7 proc.) ir individualios įmonės (21,7 proc.). Aktyviausi respondentai – vidutinės pagal darbuotojų skaičių įmonės. Įmonės, turinčios 50–99 darbuotojus, sudarė 28,3 proc. visų respondentų, o įmonės, kuriose dirba 100–249 žmonės –

146

20 proc. Dauguma respondentų (56,7 proc.) savo veiklą vykdo vidaus ir užsienio rinkose, per 43 proc. – tik vidaus rinkoje. Per ketvirtadalis respondentų, eksportuojančių savo produkciją, užsienio rinkose parduoda daugiau kaip pusę savo produkcijos, tačiau beveik pusę eksportuotojų (47,0 proc.) pardavimas užsienio rinkose neviršija 20 proc. (Stalgienė, Paurksnienė, 2009).

Rezultatai

Konkurencingumas – greitai kintantis reiškinys, nes įgytos konkurencinės pozicijos laikinos, jei produktyvumo didėjimo tempai atsilieka nuo konkurentų arba kitų šalių (tarptautinio palyginimo atveju). Su šia problema susiduria ne tik Lietuva, bet ir kitų Rytų bei Vidurio Europos šalių pramonė (Meinikas, Dzemydienė, 2007). Konkurenciją skafinanti priemonės taikomos kaip reakcija į jau įvykiusius pokyčius, tačiau dažnai jos būna pavėluotos ir nekalbingi tam tikri šakos organizaciniai pokyčiai (Jančytė-Liucvaitienė, 2004). Dažnai aplinkos pokyčių tempai yra tokie dideli, kad darosi sunku įvertinti jų poveikį ir prognozuoti veiklos rezultatus. Todėl būtina ieškoti naujų metodų, kurie padėtų išskirti konkurencingumą lemiančius veiksnius, numatyti jų įvertinimo būdus, rezultatų apibūdinimo galimybes viename didžiausių Lietuvos perdirbimo pramonės sektoriuje.

Konkurencingumo sąvoka vartojama, siekiant bendrai apibūdinti šalies, sektoriaus arba ūkio subjekto konkurencingumą. Konkurencingumui siaurąja prasme aprašyti kartais naudojami tik atskiri užsienio prekybos (ypač eksporto) arba makroekonominiai (bendrojo vidaus produkto (BVP) ir kt.) rodikliai. Tačiau konkurencingumas yra ypač sudėtingas ir daugiaspektis reiškinys, kurį vertinant būtina atsižvelgti į įvairiose, ne tik ekonomikos, srityse pasiektus rezultatus. Iš konkurencijos sąvokos galima išplėtoti daugelį koncepcijų ir modelių, kurie yra pagrįsti gebėjimu konkuruoti, t. y. gebėjimu sukurti produktą kaip geresnę alternatyvą nei ta, kurią siūlo konkurentai (Karlöf, Lovingsson, 2006). Užsienio, o pastaruoju metu ir Lietuvos specialistai yra sukūrę arba savo šalių poreikiams pritaikę įvairių konkurencingumo įvertinimo metodikų.

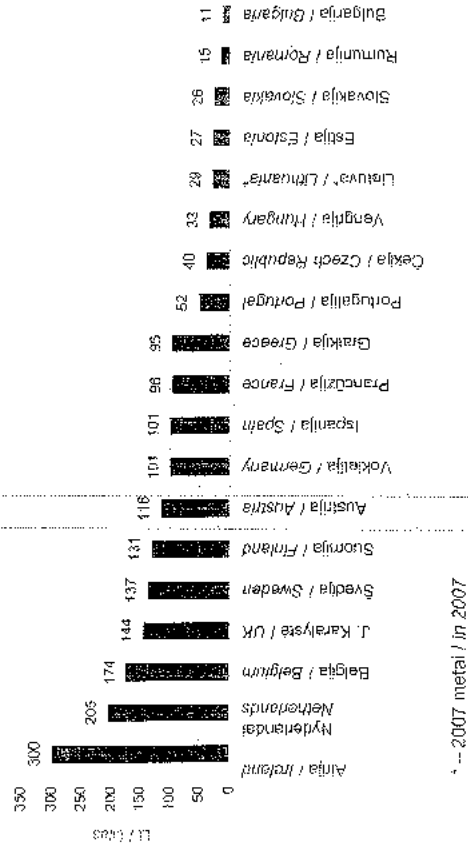
Pramonės konkurencingumą vertinančius tyrimus pagal tyrimo tikslą įvairūs autoriai skirsto į keturias grupes: 1) įvairiapusis tradicinis pramonės sektoriaus konkurencingumo įvertinimas, 2) pramoninių grupių analizė, 3) šalies tarptautinio konkurencingumo aukštųjų technologijų bei sudėtingų produktų gamybos srityse ir kurtančių didelę pridėtinę vertę pramonės sektoriuose bei veikloje įvertinimas 4) verslo aplinkos įvertinimas (Fiksova, 1990; Asoeva, 1995; Porter, 1998 a). Šie veiksniai, kuriuos dar veikia ir vyriausybės politika, daro įtaką šakos konkurencingumui. Veikdami kartu visi jie sukuria aplinkos dinamiškumą, stimuliuoja ir intensyvina konkurenciją (Porter, 1998 b).

Ūkio šaka turi konkurencingų pranašumų, jeigu: 1) joje yra pakankama konkurencija, gerinanti produkcijos kokybę ir skatinanti inovacijas, 2) vartotojai yra pažangesni ir reiklesni nei konkurentų, 3) egzistuoja sinergija tarp įmonių, galimybė pradėti naują verslą ir pozityvi išorinė aplinka (informacijos gausa), 4) įmonės yra patobulinusios gamybos veiksmus (Porter, 1990).

Lietuvos maisto ir gėrimų gamybos pramonės konkurencingumui nustatyti naudojami veiklos bei finansiniai rodikliai gali būti suskirstyti į tokias grupes: našumo, rinkos dalies, finansiniai, plėtos ir kokybiniai rodikliai /žvirblis, Viturskienė, 2004/. Išvardyti rodikliai naudojami, stiekiant nustatyti konkurencingiausias pra-

monės šakas vietos ir tarptautinėse rinkose. Pastaruoju atveju, atliekant konkurencingumo vertinimą, rodiklius būtina lyginti su analogiškais užsienio valstybių.

Pagrindiniu konkurencingumo įvertinimo rodikliu dažniausiai laikomas darbo našumas ir jo augimo rodiklis. Didėjantis darbo našumas Lietuvos pramonėje darė teigiamą poveikį gamybos plėtrai. Maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonėse 2007 m. viduliniškai per vieną faktiškai dirbtą valandą sukurtą pridėtinę vertę to meto kainomis buvo 28,5 Lt. Palyginti su 2006-aisiais, ji padidėjo 9,2 proc., o palyginti su 2003-aisiais – 40 proc. Nors 2007 m. darbo našumas gerokai padidėjo, vienas Lietuvos maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonės darbuotojas per valandą sukuria kelis kartus mažiau pridėtinės vertės nei senųjų ES šalių analizuojamo sektoriaus darbuotojas. Eurostato duomenimis, Jungtinėje Karalystėje vieno darbuotojo per valandą sukurtą pridėtinę vertę yra penkis, Belgijoje – šešis kartus didesnė nei Lietuvoje (1 pav.) Lietuvos ir ES šalių maisto produktų gamybos įmonių darbo našumo skirtumams tam tikros įtakos turėjo veiksniai, susiję su revienodomis gamybos bei prekybos sąlygomis.

1 paveikslas. Kai kurių ES šalių maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybos įmonių darbo našumo (per valandą sukurtos pridėtinės vertės) palyginimas 2006 m., Lt

Figure 1. Comparison of labour productivity (value added created per 1 hour) of the manufacture of food, beverages and tobacco in selected EU countries in 2006, in Litas

Šaltinis: Eurostato duomenys internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Pagrindinė darbo našumo skirtumo priežastis – moraliai bei fiziškai senesni, žemesnio technologinio lygio nei senųjų ES šalių įrenginiai ir mašinos. Dėl šios priežasties pridėtinės vertės sudedamoji dalis – pagrindinio kapitalo vartojimas – yra mažesnė nei minėtoje šalyse. Prie rodiklį (per valandą sukurtą pridėtinę vertę) mažinančių veiksnių priskirtina ir mažesnė darbo jėgos kaina, kuri analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje didėja. Paminėtinos ir eksporto subsidijos, 148

kurios Lietuvoje iki jos integracijos į ES nebuvo mokamos. Yra ir daugiau veiksnių, lėmusių skirtingą darbo našumą, tačiau tyrimai rodo, kad eliminavus jų įtaką, minėtas skirtumas daug nesumazėtų.

Nors darbo našumas yra vienas svarbiausių veiksnių, sudarančių privaldas konkurencingumui didinti, o, palyginti su kitomis ES šalimis, jis yra kelis kartus mažesnis, 2007 m. beveik pusėje aplausoje dalyvavusių įmonių šis rodiklis nedidėjo. Tarp įmonių, padidinusiu darbo našumą, daugiausia mėsos ir vaisių bei daržovių perdirbimo įmonių.

Pažymėtina, kad didelėse pagal darbuotojų skaičių įmonėse dėl efektyviau organizuoto gamybos proceso darbo našumas yra kelis kartus didesnis nei mažose. 2006 m. vieno darbuotojo sukurtą pridėtinę vertę Lietuvos maisto produktų gamybos įmonėse, turinčiose daugiau kaip 250 darbuotojų, buvo 2,4 karto didesnė nei 50–249 darbuotojų įmonėse ir per 4 kartus – nei 1–49 darbuotojų įmonėse. Panašus darbo našumo santykis ir kitose ES šalyse, išskyrus 1–9 darbuotojų įmones. Lietuvoje šios grupės įmonių veikla yra nuostolinga.

Finansiniai rodikliai daugiau remiami nagrinėjant įmonės konkurencingumą, o analizuojant atskirus sektorius itin aktualūs įvairūs pelningumo ir sąnaudų dydžio pagal išlaidų straipsnius rodikliai (Petlėnienė, Staigienė, 2008). Maisto produktų ir gėrimų pramonės įmonių bendrasis pelningumas 2007 m. buvo 3,3 proc. didesnis nei 2006 m. Tačiau jis pasiekta išteklių kainų didėjimą kompensuojant produkcijos kainų didinimu. Tokios tendencijos, esant didelei konkurencijai, negali ilgai išlikti.

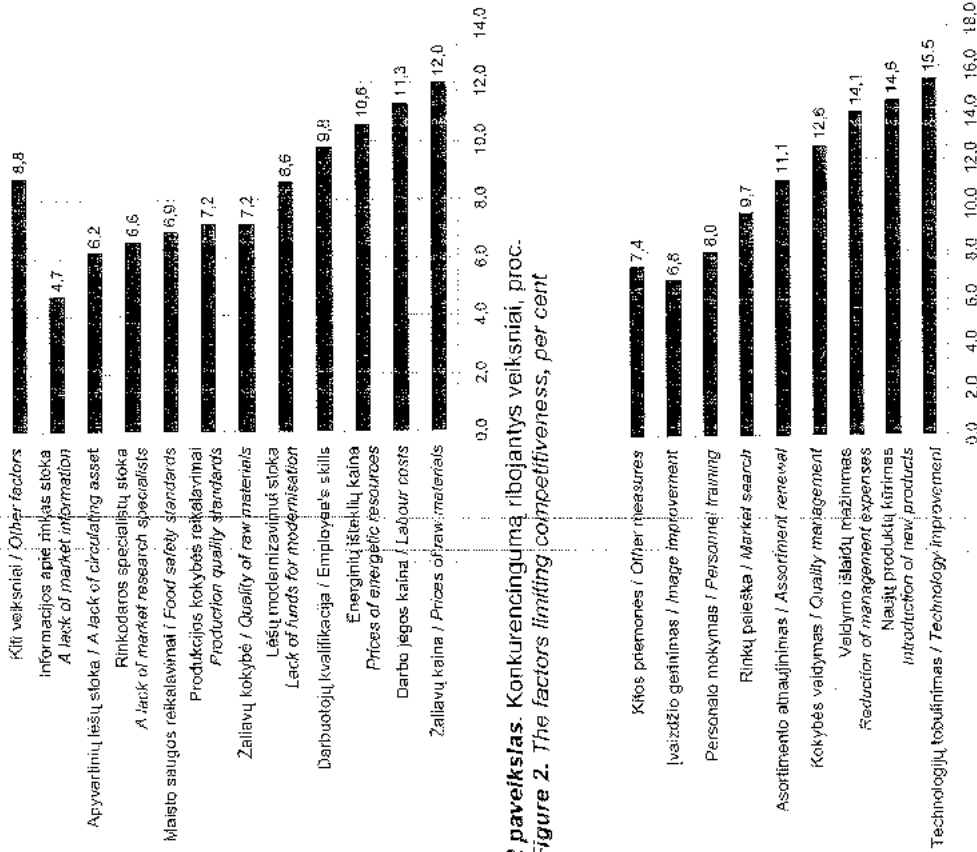
Tarp respondentų nebuvo nė vieno, kuris savo įmonės finansinę būklę būtų vertinęs blogai, tačiau didesnę dalį (53,5 proc.) ją vertino tik patenkinamai, labai gerai – tik viena konditerijos gaminių įmonė.

Respondentų atsakymų į klausimą „Kokie konkurencingumą ir veiklos plėtrą lemiantys veiksniai kelia daugiausia problemų“ analizė parodė, kad didžiausios problemos yra susijusios su gamybos išteklių (žaliavų, darbo jėgos ir energinių išteklių) kainų didėjimu (2 pav.).

Su daugeliu minėtų problemų susiduria ir senosios, ir naujosios ES šalys. Pagal Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto atliktą Europos įmonių konkurencingumo tyrimą vienas pagrindinių įmonių konkurencingumo trūkumų yra nepakankamas verslumo palaikymas. Dėl to daug Europos šalių įmonių susiduria su problemomis, kurių svarbiausios priežastys yra didelė fiskaliniai bei socialiniai mokesčiai ir sunkumai, susiję su finansinių išteklių stoka.

Respondentų atsakymų į klausimą „Kokių konkurencingumo didinimo priemonių įgyvendinimui įmonės skiria daugiausiai dėmesio“ analizė parodė, kad įmonės daug dėmesio, skirta tobulinti technologinius procesams, kurti naujiems produktams ir mažinti vaidymo išlaidoms (3 pav.).

43 proc. pieno produktų gamybos įmonių pirmą vietą skyrė konkurencingumo didinimo priemonei – gamybos personalo mokymui, kitų sektorių įmonės šį veiksnį nukėlė toliau: 44,4 proc. duonos ir pyragų kepimo įmonių – į šeštą, 55,6 proc. konditerijos gaminių įmonių – į aštuntą-devintą, o pusė vaisių bei daržovių perdirbimo įmonių – į paskutinę, devintą, vietą.

2 paveikslas. Konkurencingumą ribojantys veiksniai, proc.
Figure 2. The factors limiting competitiveness, per cent

3 paveikslas. Konkurencingumą didinančios priemonės, proc.
Figure 3. The measure increasing competitiveness, per cent

Neabejotina, kad bet kurios įmonės konkurencinė sėkmė priklauso pirmiausia nuo pačios įmonės, jos vadovų kompetencijos, ne mažesnė reikšmė tenka ir valstybės institucijoms, nuo kurių priklauso verslo aplinka. Palanki verslo aplinka sukuria prielaidas konkurencingumui didinti. Atliktas tyrimas parodė, kad, siekiant sukurti palankią bei orientuotą į augimą aplinką ir padidinti konkurencingumą, pirmiausia būtina patengti ir įgyvendinti biurokratinę kliūčių mažinimo, mokesčių sistemos tobulinimo, inovacinės veiklos skatinimo priemonių paketą.

Išvados

1. Vertinant konkurencingumą, kuris yra traktuojamas kaip ūkio subjektams aktuali teorijos ir praktikos problema, tikslinga remtis teorijoje išplėtotomis ir praktikoje taikomomis konkurencijos strategijomis.

2. Maisto produktų ir gėrimų gamybos sektoriuje nustatyta keletas konkurencingumo stiprybių: vyruoja smulkios įmonės, neturinčios pakankamai lėšų ir gebėjimų investuoti į maisto bei gėrimų gamybos inovacijas. ES maisto ir gėrimų pramonė išlika jautri darbo jėgos sąnaudoms, kurios, ypač ES šalyse, yra didelės. Atsižvelgiant į tai, kad ES palapsniui atsisako eksporto subsidijų, tai neįvengiamai turės įtakos ES maisto ir gėrimų gamintojų konkurencingumui pasaulio rinkose. Be to, pastaruoju metu maisto ir gėrimų pramonės sektoriuje pastebimos mažesnės materialinės investicijos. Tai tiesiogiai sumažins įmonių konkurencinę gebą.

3. Konkurencingumas gali būti palaikomas skatinant mokslą ir tyrimus, inovacijas, plečiant investicijas į fizinį ir žmogiškąjį kapitalą. Aukštos kvalifikacijos darbo jėga, žinioms imlios paslaugos, informacijos ir telekomunikacinių technologijų sklaida, į rinkos poreikius orientuota švietimo, mokslo ir tyrimų politika, rinkų funkcionavimo efektyvumo didinimas sukuria tinkamas konkurencingumo didėjimo sąlygas. Lietuvai, kurios absoliuti dauguma įmonių yra smulkios ir vidutinės, o vidaus rinka maža, labai svarbu tinkamai pasinaudoti visomis tarptautinio konkurencingumo didinimo priemonėmis.

LITERATŪRA

1. Jančyte-Liucvaitienė A. Pleno ūkio konkurencingumą lemiančių veiksnių tyrimas // Žemės ūkio mokslai. – 2004, Nr. 4, p. 65–72
 2. Karlöf B., Lövingsson F. H. Vadybos koncepcijos ir modeliai nuo A iki Z. – Vilnius, 2006. – 415 p.
 3. Melnikas B., Dzemydienė D. Evaluation of regional economic clusters in Central and Eastern Europe // Intelektinė ekonomika. – 2007, Nr. 1, p. 46–54
 4. Pelanienė N., Staigienė A. Maisto produktų ir gėrimų pramonės įmonių veiklos rezultatai // Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2007. – 2008, p. 181–189
 5. Porter M. E. Clusters and new economics of competition // Harvard Business Review. – 1998 (b), vol. 76, p. 77–90
 6. Porter M. E. Competitive strategy: techniques for analysing industries and competitors. – New York, 1998 (a). – 397 p.
 7. Porter M. E. The Competitive advantage of nations. – London, 1990. – 896 p.
 8. Staigienė A., Paunksniene J. Klasifikacija – prielaida didinti Lietuvos maisto ir gėrimų pramonės konkurencingumą? // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtra. – 2009, Nr. 16 (1), p. 106–115
 9. Žvirblis D., Vitunskienė V. Žemės ūkio ir apdirbamosios pramonės sektoriaus / šakos konkurencingumo vertinimo kriterijų sistema // Jaunasis mokslininkas 2004. – 2004. Internetė: <www.lzuu.lt/jaunasis.mokslininkas/snk/2004/Ekonomika/Zvirblis_Darius.htm+darbo+produktyvumas+na%C5%A1umas&cd=4&hl=lt&of=clnk> [žiūrėta 2009-04-02]
 10. Азоев Г. Л. С кем и как Вы конкурируете // С кем и как делать бизнес. – Москва, 1995. – 256 с.

11. Портер М. Э. Конкуренция. – Москва, 2000. – 495 с.
12. Яковлев А. Статистическая оценка уровня монополизации производства // Вестник статистики. – 1990, № 9, с. 39–44

POSSIBILITIES OF COMPETITIVENESS IN LITHUANIAN FOOD INDUSTRY

A. Stalgienė

Summary

The article analyses the potential of the Lithuanian food and beverages industry to surmount the competitive pressure of EU markets under circumstances of a constantly changing environment and evaluates a possible development of competitive advantages of this sector, as well as an opportunity to increase its competitiveness by means of clustering. The article also emphasizes the importance of the state role in the development of the competitive food and beverages industry in Lithuania.

Key words: competitiveness, competitive factors, competitive advantage, food industry.

MAŽIAU PALANKIŲ ŪKININKAUTI VIETOVŲ KOMPENSACINIŲ IŠMOKŲ ĮTAKA LIETUVOS ŽEMĖS RINKAI

Artūras LAKIS

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
V. Kudirkos g. 18, Vilnius
El. paštas: a.lakis@laei.lt

Santrauka

Straipsnis parengtas pagal LR žemės ūkio ministerijos užsakytą tyrimą. Tyrimo metu nustatyta, kad, siekiant stabilios ir socialiai palankios žemės rinkos plėtros, būtina ją stebėti, analizuoti ir taikyti minimalias skatinimo ar nukreipimo socialiai palankesnė linkme priemones. Padidėjęs žemės rinkos aktyvumas skatina analizuoti, kokie veiksniai lemia šį augimą, ar žemės ūkio paramos politika turi įtakos žemės rinkoje vykstantiems procesams. Tyrimo rezultatai atskleidžia didesnio žemės rinkos aktyvumo ir mažiau palankių ūkininkauti vietovių (MPŪV) išmokų sąsajas.

Reikšminiai žodžiai: žemės rinka, mažiau palankios ūkininkauti vietovės, kompensacinės išmokos.

Ivadas

Žemės rinka – gamybos išlekių rinkos rūšis, kurią sudaro žemės par-davėjai bei pirkėjai ir informacija, būtina rinkos dalyvių sprendimų priėmimui. Žemės ūkio paskirties žemė yra svarbiausias žemės ūkio produkcijos gamybos veiksnys, todėl jos rinka turi ir ekonominę reikšmę. Žemės ūkyje terminas „žemė“ gali būti suprantamas kaip teritorija, kurioje vykdoma gamyba, darbo objektas, kai žmonių veikla ir kapitalas nukreipti ją parengti produkcijos gamybai, ir darbo priemonė, kuri yra naudojama kaip žaliava (Plivere, 2008). Kitas svarbus žemės rinkos aspektas – socialinis, nes žemės ūkio veikla dažniausiai yra susijusi su gyvenamąja vieta ir socialiniais ryšiais tame pačiame rajone, todėl žemė negali būti vertinama tik kaip paprastas mainų objektas (Hurrelmann, 2004).

Pastaraisiais metais Lietuvos žemės ūkio paskirties žemės rinka buvo gana dinamiška. Jos aktyvumas itin padidėjo 2004 m. ir tebesitęsia iki šiol. Į rinką įtraukiama ir anksčiau buvusi beveik visiškai nepaklausanti nederlinga žemė. Padidėjusi paklausa ir su naryste Europos Sąjungoje (ES) susijusi parama žemės ūkiui lėmė žemės pirkimo bei pardavimo kainų šuolį. Tokie pokyčiai žemės ūkio pa-skirties žemės rinkoje svarbūs ir ekonominiui, ir socialinui atžvilgiu. Juos su ūkio struktūros pajamų didėjimu, kaimo infrastruktūros gerėjimu ir kitais socialiniais bei ekonominiais pokyčiais sieja abipusis ryšys, todėl žemės rinką galima traktuoti kaip vieną iš kaimo plėtros priemonių. Tirtant žemės rinką, kyla klausimas, ar jai turi įtakos kompensacinės paramos priemonės, pavyzdžiui, išmokos MPOV. Moksliniu aspektu ši savaika mažai tyrinėta. Tyrimo metu siekiama apibūdinti šį ryšį ir įvertinti jo stiprumą, analizei naudojant Lietuvos savivaldybių statistikos duomenis.